

Р. Патора*, Є. В. Крикавський, Н.І. Чухрай

*Громадська вища школа підприємництва і управління,
м. Лодзь, Республіка Польща,
Національний університет "Львівська політехніка"

ЯКІСТЬ НАВЧАННЯ У ВИЩИХ НЕДЕРЖАВНИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ: ПОЛЬСЬКИЙ ДОСВІД

© Патора Р., Крикавський Є.В., Чухрай Н.І., 2004

Розглядаються питання формування ринку бізнес-освіти на пост-соціалістичному просторі загалом та в Україні зокрема, а також польський досвід стратегічного управління недержавним навчальним закладом.

The main problems of business-education market forming in the post-socialist country are considered. The Polish experience in the sphere of the strategy management of non-profit High School is analyzed.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Ринкові зміни в постсоціалістичних країнах і процеси їх інтеграції в Європейське Співтовариство корелюють з необхідністю трансформації системи кадрового забезпечення стратегічного розвитку, враховуючи при цьому адаптацію і гармонізацію ринку освіти до умов функціонування ЄС. Останнє десятиріччя характеризується зростанням доступності, розширенням можливостей вибору послуг вищої освіти майже у всіх країнах. Виконуючи соціальну і економічну функції, ця ланка національної системи освіти забезпечує фундаментальну наукову і загальнокультурну підготовку, отримання громадянами спеціальності відповідно до їх зацікавленості, здібностей, підвищення кваліфікації і професійної підготовки, перепідготовки наукових і науково-педагогічних кадрів. Проте в аналізованій період у ряді країн Центральної і Східної Європи спостерігався певний застій в попиті на освітні послуги, наприклад, в Російській Федерації і Україні попит на послуги вищої освіти стосовно різних вікових груп скоротився з 52,1 % до 42, 8% і з 46,6 % до 41,7 % відповідно. Причини такого падіння мають перш за все економічний характер, оскільки пов'язані з розширенням платності навчання, падінням життєвого рівня населення тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Аналіз останніх публікацій стосовно якості навчання в недержавних освітніх закладах доводить зростаючий інтерес насамперед практиків, а також науковців до вивчення світового досвіду та адаптацію його до вітчизняних умов функціонування українського ринку освіти. Зокрема, у м. Ялті у квітні відбулась науково-практична конференція на тему „Конкурентоспроможність шкіл бізнесу”, яка була організована Російською Асоціацією бізнес-освіти (РАБО) спільно з Консорціумом з удосконалення менеджмент-освіти в Україні.

Водночас недостатньо висвітлені питання формування конкурентних стратегій і застосування стратегічного менеджменту у ВНЗ та бізнес-школах як щодо змісту, так і стосовно його організації та практичного досвіду. Тому цікавим видається досвід польських колег щодо розвитку та кадрового забезпечення функціонування недержавного закладу вищої освіти в Польщі.

Постановка задач

Дослідження теоретичних основ та прикладних проблем стратегічного розвитку недержавних закладів освіти обумовлює постановку таких задач:

- обґрунтувати концептуальні проблеми розвитку ринкових відносин на ринку освітніх послуг;
- проаналізувати напрямки досягнення стійких конкурентних переваг вищого навчального закладу у боротьбі із конкурентами ;
- вивчити зарубіжний досвід та виявити проблеми та перспективи використання інструментарію стратегічного менеджменту у діяльності недержавних вищих закладів освіти .

1. Концептуальні принципи розвитку ринкових відносин у сфері освітніх послуг

Проблеми вищої школи в умовах обмеженого державного фінансування лежать в просторі з координатами „витрати – якість – попит”. Розглядаючи стан вищої освіти в такому тривимірному просторі, можна вичленувати ряд гіпотетичних дихотомій: витрати – якість; витрати – попит; якість – попит. Очевидно, що їх відповідна інтерпретація ідентифікує таку дихотомічну залежність:

- чим вищий попит, тим нижча якість;
добре погано
- чим вищий попит, тим вищі витрати;
добре погано
- чим вищі витрати, тим вища якість.
погано добре

Розглядаючи такий сценарій, коли разом з державним фінансуванням з'являється додаткове джерело фінансування, відповідне платоспроможному попиту на освітні послуги, і це майже гармонізує в часі попит, що росте, відповідною додатковою пропозицією з боку недержавних освітніх установ, тоді дихотомія трансформується в єдину залежність „витрати – якість”. З одного боку, помірні витрати можуть забезпечити тільки помірну якість. Проте в умовах зростання конкуренції в середовищі пропозицій із забезпечення освітніх послуг, оскільки це достатньо рентабельний бізнес з трирічним годинним лагом відповідальності, тобто з певним авансом часу, між об'єктами освіти загострюється цінова конкуренція, яка певним чином може знизити якість освіти в часі (до закінчення освіти). Тому дуже важливо мати стандарт якості освіти, який має поширюватися на всі освітні установи, але сьогодні немає світового досвіду щодо утримання цих стандартів. В аспекті вищенаведеного оригінальним вирішенням цієї дилеми може бути концепція неприбуткової (*англ. non-profit*) установи освіти. Їх конкурентоспроможна ціна за навчання при ефективній системі менеджменту без права формувати прибуток (або не скеровувати на розвиток установи) утворює потенціал найкориснішого використання вилучених коштів, який підтверджується максимально можливим рівнем якості навчання, непрямо оціненим чинниками кадрового, матеріального і нематеріального забезпечення освітнього процесу, тобто складом педагогічних кадрів, площ для навчання, лабораторного устаткування, бібліотечної фундації, інтеграційних зв'язків, репутації і т.п.

У цьому зв'язку цікавим видається досвід функціонування неприбуткових організацій на динамічному ринку освітніх послуг в Польщі: країні, для якої за останнє десятиріччя характерним є явище унікального європейського феномена з питань розвитку недержавного ринку освітніх послуг, конкуренція на якому сьогодні і в самому найближчому майбутньому обіцяє бути достатньо гострою.

2. Польська реформа ринку освітніх послуг

У 1992–2002 роках в Польщі відбувся дуже швидкий розвиток недержавних вищих шкіл. Дозвіл на ведення освітньої діяльності отримали від Міністерства національної освіти понад 250 недержавних шкіл вищої освіти, в яких здобувають освіту вже понад 30% всіх студентів в Польщі [1, с.40]. Недержавні навчальні заклади стали в Польщі інтегральною частиною сектора вищої освіти. Роль недержавних шкіл пов'язана насамперед із освітньою місією. Підвищення коефіцієнта школяризації на вищому рівні в Польщі було особливо важливим для інтеграції в Європейський Союз [2].

В Польщі у 1999 році порівняно з 1989 роком вчилось більш ніж на 300% студентів, особливо зросла кількість студентів в системі заочного навчання на економічних напрямках. Однією з найважливіших змін була поява і розвиток недержавних шкіл, в яких в Польщі вчиться вже понад 30% всіх студентів. Переважна більшість недержавних шкіл провадить бакалаврську систему. Недержавні школи, які мають високий рівень і умови освіти, отримали повноваження на освіту в магістерській системі, а декілька недержавних шкіл в Польщі вже мають повноваження на надання звання доктора. Завдяки появі вищих шкіл, у регіонах, особливо в містах, віддалених від великих концентрацій академічних навчальних закладів, можна отримати більш дешеву освіту, за більш

еластичними програмами, що сприяє і всебічному розвитку цих місцевостей. На жаль, більшість вищих шкіл створює філії, які не відповідають якісним вимогам освіти. Недостатньо є академічних кадрів, а також не вистачає інфраструктури. Тому нечисленні навчальні заклади отримали повноваження на створення філій. Дуже істотними є програмні зміни навчального процесу згідно із вимогами ринку праці. Вони передбачають більшу еластичність навчальних програм, зміцнення методів і технік навчання, які розвивають професійні компетенції. З'явилися системи акредитації і сертифікації професійних умінь, які вказують на спеціалізований програмний зміст, придатний в професійній праці. У навчальному процесі все більше місце займають інформатика і вивчення іноземних мов. Розвиваються також програми післядипломного навчання, професійних курсів підвищення кваліфікації вже працюючих осіб.

Загалом зміни, які відбулися в системі вищої освіти, можна оцінити позитивно. Зростання гнучкості освіти, значний приріст вищих шкіл, особливо в секторі недержавних, а також створення філій, істотно вплинули на зростання доступності освіти, а також показника школяризації. Завдяки цим процесам сьогодні в Польщі більше ніж в три рази зросла кількість студентів порівняно із 70-ми роками.

Водночас не обійшлося без негативних наслідків. Деякі вищі школи не гарантують відповідно високого рівня навчання студентів. Не спостерігається збільшення кількості кваліфікованих академічних викладачів, адекватне зростанню кількості студентів, хоча динаміка зростання кількості науковців є вищою, ніж в попередніх десятиріччях. Проте відповідний контроль освітньої влади, незалежних освітніх інституцій, а також розвиток акредитації повинні привести в майбутньому до зростання рівня освіти. Сприяти цьому буде також ринкова верифікація: випускники кращих шкіл повинні легше одержувати працю, отже, попит на навчання в цих навчальних закладах ростиме; у свою чергу, в гірших навчальних закладах попит зменшуватиметься. Чинником сприяння цьому буде також очікувана «демографічна ніша».

Беззаперечно, що найбільший приріст освіти в останньому десятиріччі стосувався економічних напрямів, серед яких найбільш значущо виросла кількість студентів на напрямі „Управління і маркетинг”.

Досліджуючи стан розвитку недержавної освіти в Польщі, доцільно з'ясувати нинішні тенденції та перспективи.

Загальний попит на навчання у вищих школах в Польщі указує на кінець етапу різкого зростання попиту на освітні послуги, що пояснюється трьома чинниками:

1) студенти демографічного піку починали навчання у 2002 році, потім настає повільне, але глибоке і тривале демографічне падіння (оцінюване на 20 років). Вікова структура у 2000 році показує, що у 2001 році повна кількість осіб, які можуть потенційно почати навчання, зросла приблизно на 3% відносно 2000 року, а у 2002 році – також трохи менше ніж 3%. Але вже протягом наступних трьох років почнеться зниження на 3% в повній кількості осіб, які можуть потенційно почати навчання після здачі іспитів на атестат зрілості. Проте у 2001–2006 рр. зміни ще не будуть настільки вагомими. У 2006 році кількість осіб, які можуть потенційно почати навчання після отримання атестата зрілості, лише трохи зменшиться відносно 2000 року (приблизно на 3%). Натомість істотне демографічне зниження почнеться лише після 2006 року, отже, „демографічна ніша” стосується більш довгих перспектив.

2) показник школяризації бруто у віковій групі від 19 до 24 років в 1999 році перевищив в Польщі 30% (це є майже триразове перевищення порівняно з 1989 роком) і надалі росте, хоча динаміка зростання зменшується. Це указує на факт, що протягом найближчих п'яти років вже не відбуватиметься такого швидкого і значущого зростання показника школяризації, адже постають бар'єри: заможності суспільства, а також компетенцій, тобто кількості учнів з атестатом. Показник школяризації бруто, при передбаченні швидкого економічного зростання, може досягти у 2006 році 36 або 39%.

У найближчі роки також не зміниться кількість осіб, які здають іспит на атестат зрілості, хоча, без сумніву, вона зростатиме. Більш істотні зміни відбудуться після 2005 року, оскільки почне приносити ефекти зміна системи освіти на початковому і середньому рівнях. Можливо, в періоді від 2006 до 2008 років зростання кількості осіб з атестатом компенсує все більш глибокий демографічний спад (порядку від 0,5 до 1% в рік, зростання показника школяризації);

3) вже спостерігається бум у додатковому навчанні працівників на заочних курсах. Ймовірно, цей попит буде утримуватись на певному рівні, хоча істотного зростання на цьому сегменті освітнього ринку спостерігатись не буде.

3. Досвід функціонування Громадської вищої школи підприємництва і управління в м. Лодзі

У контексті проведеного аналізу можна побачити, що в секторі вищої освіти в Польщі протягом останнього десятиріччя спостерігається різке зростання, яке, проте, призвело до загострення конкуренції між навчальними закладами. Вважаємо, що на прикладі Громадської вищої школи підприємництва і управління варто придивитися до того, якими є найважливіші конкурентні переваги, що дозволяють розвиток в умовах посиленої конкуренції. Показниками цього розвитку може бути кількість студентів (понад 8000), створення нових напрямів і факультетів, провідні місця в загальнопольських рейтингах вищих шкіл (“Home & Market” – 1 місце, “Polityka” – 3 місце). Громадська вища школа підприємництва і управління в Лодзі – це суспільний навчальний заклад, створений у 1995 році Об'єднанням польських працівників освіти, спеціалізується виключно на освітній місії. Формула неприбуткової діяльності зобов'язала ректора і раду навчального закладу до призначення всіх фінансових прибутків на розвиток освіти, що відрізняє громадський навчальний заклад від багатьох приватних навчальних закладів. Платня за навчання встановлюється на стабільному і максимально можливо низькому рівні, який гарантує високу якість освіти. Соціальні і наукові стипендії, а також система рефінансування роблять можливим отримання додаткових фондів на навчання (цього року понад 200 особам).

У Вищій школі працюють видатні кадри, які відомі в Польщі і за її межами, зокрема: проф. Аліція Яруга, проф. Бер Хаус, проф. Владислав Вельфе, проф. Зофія Зажіцька, проф. Іоланта Кульпінська, проф. Хенрік Ськлодовській, проф. Музахим Аль-Нурачі. Загалом у штаті школи є понад 400 академічних викладачів. Студенти слухають також лекції професорів, запрошених з країн Європейського Союзу, що гарантує високий рівень навчання.

Програми навчання пристосовані до потреб ринку праці, маючи такі напрями, як управління і маркетинг, міжнародні відносини, фінанси і банківська справа, інформатика, а також англійська філологія, що дає випускникам шанс досягнення професійного успіху. Бюро кар'єр допомагає студентам і випускникам знаходити працю, організовує стажування і практики в Польщі і за її межами. Інтернаціоналізація освіти виявляється в міжнародних угодах з 25 академічними закладами за кордоном, обміні студентами (цього року понад 40 осіб), закордонних стипендіях у Мадриді, Лісабоні, Котбусе, Перуджі або Дербі, а також приналежності до академічних міжнародних організацій. Завдяки цьому студенти мають нагоду отримати європейські сертифікати ВТЕС і АУВУ, які гарантують практичну підготовку відповідно до міжнародних стандартів. Завдяки диплому навчального закладу випускники працюють в Європейському Союзі, оскільки магістерський диплом є дійсним в Німеччині, а сертифікати визнаються у всіх країнах Європейського Союзу. Активна співпраця із зарубіжними науковцями сприяла організації багатьох наукових конференцій. Організовано чотири наукові і дві програмні конференції, зокрема міжнародні конференції, які торкаються ролі міжкультурної комунікації в процесі європейської інтеграції, а також проконкурентної стратегії розвитку Польщі в контексті процесів європейської інтеграції за участі 40 професорів з-за кордону, а також 60 науковців з Польщі.

Можна також засвідчити розвиток програм післядипломного навчання. Великим попитом користується післядипломне навчання бухгалтерської справи, організоване під керівництвом професора Аліції Яругової і доктора Анжея Яцкевича. Розвивається навчання на післядипломних курсах з управління в медичній і фармацевтичній фірмі, а також з професійного консультування і кадрової політики, інформатики і підприємництва.

Важливою сферою діяльності навчального закладу є наукові дослідження. Серед декількох науково-дослідних проєктів, які проводяться у Громадській вищій школі підприємництва і управління, потрібно згадати дуже актуальні питання, які торкаються підготовки польської економіки до інтеграції з Європейським Союзом. Навчальний заклад завдяки праці професора Валентини Квятковської і керованого нею колективу з 20 академічних викладачів отримала грант з Комітету наукових досліджень на реалізацію багаторічного, міждисциплінарного дослідного проєкту під назвою “Процеси пристосування в польській економіці в контексті інтеграції з Європейським Союзом”. Проєкт був розділений на окремі питання, які реалізуються в декількох етапах кафедрами: управління, маркетингу, економіки, фінансів, бухгалтерії, а також психології. У поточному році кафедра міжнародних відносин отримала другий грант з Комітету наукових

досліджень на тему конкурентоспроможності польської економіки в інтеграції з Європейським Союзом. У цих дослідженнях беруть участь 22 академічні викладачі.

Було подане проекти також в Комітет наукових досліджень щодо трьох наступних грантів. Дуже багато уваги присвячується проблемам підготовки кадрів для цього навчального закладу. Двоє кандидатів, зайнятих в навчальному закладі на першій посаді, отримали минулого року ступінь доктора, а п'ять асистентів протягом останніх років отримали науковий ступінь кандидата.

Громадська вища школа підприємництва і управління пропонує студентам високі стандарти навчання і дає їм можливість розвитку інтересів.

Освітні аудиторії, розміщені в центрі Лодзі і відділеннях в регіонах, займають загалом понад 14000 квадратних метрів. Введено в експлуатацію гуртожиток для 400 студентів і кампус, який охоплює дидактичні площі, гуртожиток, бібліотеку, адміністрацію, кафе і студентський клуб. Лекційні зали і майстерні оснащені комп'ютерами (160 одиниць), аудіовізуальним устаткуванням, проекторами і мультимедійними проекторами. Сьогодні модернізуються об'єкти на вулиці Гданьській в Лодзі, де найближчим часом виникне конференц-центр, а також студентський готель на 200 місць. Бібліотека вже налічує 21000 томів.

Пізнавальна активність студентів – це створіння власного видання – “Yurpie”, реалізація щотижневих авторських передач на двох радіостанціях, участь в численних гуртках зацікавленості: фотографічному, яхтсменів, кінному або туристичному, а також участь у гнучко діючому студентському самоврядуванні – приводить не тільки до розширення світоглядних горизонтів, розвитку індивідуальних захоплень, але становить також прекрасну можливість участі в суспільному житті і вчить основам підприємливості.

Про досконалу матеріальну базу навчання свідчить кампус на вулиці Килінського, 98 в центрі Лодзі, а також академічні будівлі на вулиці Гданьській, гуртожитки, комп'ютерні зали і лабораторії, обладнані мультимедійним устаткуванням. Комп'ютеризована бібліотека і читальний зал надають доступ до більш ніж 30000 томів і підписку на більш ніж 50 журналів.

Загальнопольський діапазон закладу: науково-дидактичні філіали розташовані в Лодзі, Варшаві, Бродниці, Гарволіне і Острові Великопольському.

Висновки

1. Досвід функціонування вищої школи в Польщі свідчить про те, що умови посиленої конкуренції сприяють не тільки зниженню якості послуг в результаті витратного суперництва, але також виділяють групи навчальних закладів, що забезпечують освіту на високому рівні в добрих умовах завдяки ефективній стратегії розвитку і висококваліфікованій системі менеджменту.

2. Істотними чинниками успіху в ціновій конкуренції є процес оптимізації конфігурації в динамічному плані мережі філіалів.

3. Оптимізації кадрового забезпечення освітнього процесу, стратегії його розвитку сприяло запровадження Міністерством національної освіти в Польщі системи суворого обліку основних місць роботи викладачів вищої кваліфікації (перш за все докторів наук) та вимоги щодо їх рівня освіти.

1. Ostaszewska A., Siawecki B. *Wizja szkolnictwa wyższego w swietle Deklaracji Bolońskiej*, w: „Akredytacja programów dydaktycznych w uczelni podniesienia jakości nauczania”, FEP Jydź, 2001.
2. Patora R. *Kształtowanie rynku szkolnictwa wyższego*, TNOiK, Toruń-Jydź 2002. *Rocznik Statystyczny Głównego Urzędu Statystycznego*, 2000.
3. Ostaszewska A., Siawecki B. *Wizja szkolnictwa wyższego w swietle Deklaracji Bolońskiej*, w: „Akredytacja programów dydaktycznych w uczelni podniesienia jakości nauczania”, FEP Jydź, 2001.
4. Patora R. *Kształtowanie rynku szkolnictwa wyższego*, TNOiK, Toruń-Jydź 2002. *Rocznik Statystyczny Głównego Urzędu Statystycznego*, 2000.